

УДК 821.133.1+821.111-3.091(092)

Козубенко Леонід Миколайович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української і зарубіжної літератури та методики
навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди
e-mail leonidkozubenko@gmail.com

ПРОБЛЕМА МИТЦЯ І СУСПІЛЬСТВА У РОМАНАХ О. ДЕ БАЛЬЗАКА «ВТРАЧЕНІ ІЛЮЗІЇ» ТА Д. ЛОНДОНА «МАРТИН ІДЕН»

У статті досліджується проблема митця і суспільства у романах О. де Бальзака «Втрачені ілюзії» та Д. Лондона «Мартін Іден»; аналізується життєва та мистецька концепція головних героїв творів

Ключові слова: проблема, митець, мистецтво, роман, суспільство, герой

Kozubenko Leonid Mykolayovich

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Chair
for Ukrainian and Foreign Literature and Methods of Education,
«SHEI Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grogorii Skovoroda University»
e-mail leonidkozubenko@gmail.com

THE PROBLEM OF ARTIST AND SOCIETY IN THE NOVELS OF O. DE BALLAK'S «DEFAULT ILLUSIONS» AND D. LONDON «MARTIN EDEN»

The article deals with the problem of the artist and society in the novels of O. de Balzac's "Default Illusions" and D. London "Martin Eden"; the vital and artistic concept of the main heroes of works is analyzed

Key words: problem, artist, art, novel, society, hero

Постановка проблеми. До теми митця і суспільства у зарубіжній літературі зверталися письменники різних країн і у її розробці їх багато що об'єднує: це і проблематика, і характер конфлікту, й ідейна спрямованість. Разом з тим у творах багатьох митців досить виразно проявляється національна специфіка, зумовлена особливостями суспільного і духовного життя окремих регіонів. Так, у німецькій літературі трактування теми набувало філософсько-естетичного характеру, у французькій активно проявлялася соціально-публіцистична тенденція, а в американській наголошувався її соціально-етичний аспект.

Питання мистецтва розглядалося в тісному зв'язку з проблемами соціальними, етичними, моральними, що сприяло широкому суспільному резонансу дискусій. В основі цього явища, спільного для всіх регіональних літератур, лежить загострення конфлікту між мистецтвом і суспільством, в якому зростала бездуховність, посилювалося відчуження людини, і в очах митців-гуманістів мистецтво набувало дедалі більшої ваги як духовна сила, здатна протистояти руйнуванню моральних цінностей.

Слід зазначити, що існують певні моделі «роману про митця»: тип роману, конфлікт митця і суспільства. При цьому потрібно розрізняти дві головні традиції зображення митця: романтичну і реалістичну. Ці традиції не протистоять одна одній, а навпаки взаємодоповнюються і взаємодіють між собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему митця і суспільства у творчості О. де Бальзака і Д. Лондона досліджували такі літературознавці як І. Антропова, В. Биков, В. Бурбан, Т. Денисова, Г. Іонкіс, І. Корунець, А. Моруа, Н. Муравйова, О. Чичерін та інші. Якщо переглянути їхні розвідки то стає зрозумілим, що до однозначних висновків вирішення цієї проблеми вони не дійшли.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми митця і суспільства у романах О. де Бальзака «Втрачені ілюзії» та Д. Лондона «Мартін Іден».

Виклад основного матеріалу. Тема митця і суспільства знайшла яскраве вираження у прозовому доробку О. де Бальзака та Д. Лондона.

У своєму романі «Втрачені ілюзії» О. де Бальзак реалістично зображує становище митця в буржуазному суспільстві, викриває засоби й форми поневолення митця цим суспільством, показує розтлінний вплив грошей на сферу духовної культури.

О. де Бальзак писав у передмові до «Людської комедії»: «Суть письменника, те, що робить його письменником... це визначена думка про людські справи, повна відданість принципам» [2, с. 121]. За Бальзаком, справжній письменник – це володар дум, наставник суспільства, в тому числі й

тих, хто суспільством керує, – ось таку високу й почесну місію відводив автор «Людської комедії» представникам своєї професії, і сама «Людська комедія» створювалася не з такою вже потаємною мрією, що вона виконуватиме подібну місію. Тож і не дивно, що до письменника О. де Бальзак ставив винятково високі вимоги, зокрема моральні.

Друга необхідна передумова для того, щоб бути справжнім письменником, – самовідданість і титанічна праця, бо творчість є неможливою без жертв, без своєрідного героїзму. І ще однією важливою якістю справжнього письменника є, за Бальзаком, здатність протистояти розтлінному впливу середовища, в тому числі й літературного, здатність зберігати свою духовну й моральну незалежність.

Герой роману «Втрачені ілюзії» молодий обдарований поет Люсьєн Шардон здобув популярність у рідному провінційному Ангулемі і навіть був зарахований своєю покровителькою пані де Баржетон до «геніїв». Разом з нею він їде в Париж, щоб скорити столицю й завоювати загальне визнання і славу. Розвиваючи цю сюжетну лінію роману, О. де Бальзак, за його ж словами, мав на меті пояснити ще не пояснену долю багатьох письменників, які подавали великі надії, але погано скінчили. На прикладі Люсьєна Шардона він і показав, як буржуазне суспільство занапащає молодого обдарованого митця, спотворює його духовні цінності. Жорстоке суспільство занапащає героя роману не стільки тим, що зводить на шляху митця численні перешкоди, ставить його в скрутні обставини, постійно загрожує злиднями, стільки тим, що розбещує його душу й тим самим вбиває ще не зміцнілий талант.

У Парижі Люсьєн Шардон знайомиться з літературними колами, з видавцями й журналістами, з театром, – і всюди він стикається з принципом вигоди, всевладдям грошей. Надзвичайно характерним є те, що серед людей, які мають пряме чи опосередковане відношення до мистецтва, найменше говорять про саме мистецтво: «Все, що Люсьєн почув за ці дві години, зводилося до грошей. У театрі, як і в книгарні, як і в редакції газети, про справжнє мистецтво і справжню славу не було й згадки» [1, с. 171]. Через

певний час, придивившись до життя нового для нього середовища, Люсьєн, Люсьєн «відкриває жахливі таємниці. гроші – ось у чому ключ до всього» [1, с. 172]. Тут «на всьому наживають гроші, тут усе продається, все фабрикується, навіть успіх» [1, с. 172]. І якщо спочатку розум уявлявся Люсьєнові тією Архімедовою точкою опори, за допомогою якої можна повернути земну кулю, то невдовзі «точку опори для розуму» він починає вбачати у грошах. «Боже мій! Золота – будь-якою ціною! – сказав сам собі Люсьєн. – золото – єдина сила, перед якою схиляється світ» [1, с. 178].

Концентроване втілення зла, що згубно діє на літераторів й усю духовну культуру, О. де Бальзак вбачає в журналістиці. Саме їй належить особлива роль в загибелі Люсьєна-митця. Як показує О. де Бальзак, влада грошей, закон купівлі й продажу, моральна розбещеність – усе це виявляється в діяльності преси з цинічною відвертістю. «Чисті люди» в журналістиці, говориться в романі, така ж рідкість, як і «чесні ділки». Устами журналіста Лусто письменник називає газету «брудною кухнею», де неможливо працювати, не запламувавши рук і совісті. Шантаж, безпринципні дії, продиктовані дріб'язковими інтересами, зведення особистих рахунків, творення фальшивих репутацій на догоду хазяям і паплюження благородних людей та видатних здобутків передової думки з тієї ж корисливої вигоди, – ось чим займається газета, в якій починає працювати Люсьєн Шардон. І, ніби підводячи підсумок, О. де Бальзак промовляє устами іншого журналіста, Клода Віньйона: «Газета, замість того щоб піднятися до служіння суспільству, стала знаряддям в руках партій; знаряддя перетворили на предмет торгівлі; і, як при будь-якому гендлярстві, не стало ні сорому, ні совісті. Будь-яка газета, як сказав Блонде, це крамничка, де торгують словами будь-якого забарвлення, на смак публіки» [1, с. 287].

Люсьєн Шардон був задуманий О. де Бальзаком як тип «несправжнього письменника», як людина, котрій бракує тих якостей, без яких немислимий справжній митець. Автор акцентує в характері свого героя такі риси, як «плинність натури», що не має внутрішнього стрижня, «неспокійний розум»,

що таїть у собі хитрість і схильність до віроломства, «самолюбство, яке поглинає благородні почуття», відсутність сильної волі. Тому він легко піддається впливам середовища і всіляким спокусам, особливо матеріальним і чуттєвим. «Плинність натури» Люсьєна, уточнює О. де Бальзак, полягала в тому, що «з однаковою легкістю він переходив від зла до добра й від добра до зла». З такою ж легкістю зрікається він свого класу й змінює переконання, які в нього не відзначалися стійкістю. Безперечно, Люсьєн обдарований поет, але непомітно для нього самого творчість з мети перетворилася на засіб досягнення життєвого успіху. Спонукуваний честолубством і егоїзмом, він став на слизьку дорогу й швидко деградує. А все це неухильно призводить до того, що спершу Люсьєн гине як поет, а потім і як особистість. Такий кінець О. де Бальзак вважав закономірним і, зрештою, справедливим, бо успіх Шардона означав би поразку мистецтва і його профанацію.

До теми митця й суспільства звертається у своєму романі «Мартін Іден» американський письменник Джек Лондон. Головний герой роману Мартін Іден, пригнічений нестерпно важкими умовами життя і праці, вважав, що справжню культуру можна знайти тільки у вищому суспільстві. Але при ближчому знайомстві з буржуазним суспільством герой переконується, що все до чого він прагнув було несправжнім, брехливою видимістю. Звичайно, він міг би зробити більше і не платити за кожен свій крок в мистецтві безкрайньою наругою і голодом, якби жив в інших умовах, але тоді б Мартін не став щось змінювати у своєму мистецькому житті.

В деякій мірі роман «Мартін Іден» має автобіографічний характер. У ньому можна знайти ряд важливих ознак самого письменника – портрет героя, історія першого кохання, окремі деталі. Звичайно, головний герой роману та його автор мають багато спільного, але якщо звернутись до біографії Д. Лондона, то можна побачити деяку різницю. Мартін не витримав тягара свого таланту та своєї загубленості на межі двох світів – буржуазного та робітничого, в той час як Д. Лондон ані на хвилину не переставав нести свій

власний тягар письменника на межі тих самих світів. Однак провідною рисою автобіографізму є спільність долі, пошуків і прагнень Д. Лондона та його героя.

Дуже важливим аспектом є те, що Д. Лондон розкрив перед читачем процес становлення Мартіна-письменника. На початку твору – це людина з багатою уявою й динамічним образним мисленням, але недорікуватість, відсутність культури і знань зробили його скутим і незграбним у рухах і мові. Та у фіналі роману його мова, не втрачаючи виразності й барв, набула логічності, яскравості, гнучкості. І все це викликало кохання до дівчини Рут Морз, яка надихнула героя на досягнення культурних здобутків, на очищення, на реалізацію найсокровеннішого ядра власного «я». Проте побачена Мартіном як уособлення американської мрії, як символ багатства, перетвореного на красу, Рут насправді виявилася не такою.

Д. Лондон влітає в розповідну канву роману певні символи. Океанський простір, в якому втілено безмежну волю, виступає як романтичний символ, такий характерний для Америки. Океан з'являється і у фіналі роману, в ньому зникає навіки Мартін. Тут океанська стихія служить немовби масштабом, знаком вищого життя для героя. І в такій іпостасі, з цієї височини, Мартін врешті-решт зрозумів, що його «золотава квітка» [6, с. 340] – просто пересічна жінка, яка неспроможна розуміти прекрасне.

Отже, роман «Мартін Іден» – це роман виховання, радше – роман кар'єри, певною мірою – автобіографічний роман. Це ніби подвійна історія звичайного хлопця, що досягнув багатства і слави завдяки власній праці, з одного боку, і визрівання митця, пошуки ним свого місця в житті – з другого. Обидві історії нанизано на стрижень любовної лінії. І попередній життєвий досвід, і новітні філософські вчення формують Мартіна-індивідуаліста, який вірив лише у силу власних рук, м'язів і переконань. Доля Мартіна Ідена – це трагедія справжнього митця, який не витримав буржуазних випробувань і суспільство його зламало.

Висновки. Розглянувши проблему митця і суспільства у романах О. де Бальзака «Втрачені ілюзії» та Д. Лондона «Мартін Іден» можна відзначити, що кожен із письменників мав своє бачення цієї проблеми, але вони мали і спільні

погляди, які їх об'єднували: це і проблематика, і характер конфлікту, і визначена доля героя. На думку О. де Бальзака і Д. Лондона вихід із кризи для їх героїв можливий за умови знайдення гуманістичних цінностей життя і мистецтва. Герої почувають себе виснаженими, і в підсумку гинуть. Тому досить принциповим у цих творах є момент морального вибору, яким визначається доля героя-митця та його творчість.

Список використаних джерел

1. Бальзак О. Втрачені ілюзії. Київ, 1996. 631 с.
2. Балзак О. Предисловие к «Человеческой комедии» / Зарубежная литература XIX века: Реализм: Хрестоматия историко-литературных материалов. Москва, 1990. С. 119 – 133.
3. Быков В.М. Джек Лондон. Москва, 1964. 253 с.
4. Денисова Т.Н. Джек Лондон. Життя і творчість. Київ, 1978. 125 с.
5. Ионкис Г. Оноре Бальзак. Москва, 1988. 175 с.
6. Лондон Дж. Мартін Іден. Харків, 1973. 382 с.
7. Чичерин А.В. Произведения Оноре де Бальзака «Гобсек» и «Утраченные иллюзии». Москва, 1982. 96 с.